

بزرگوار

نشریه پژوهاک | نشریه انجمن علمی تاریخ فرهنگ و تمدن
مجله اسلامی دانشگاه الزهراء (س) | شماره پنجم | زمستان ۱۴۰۲

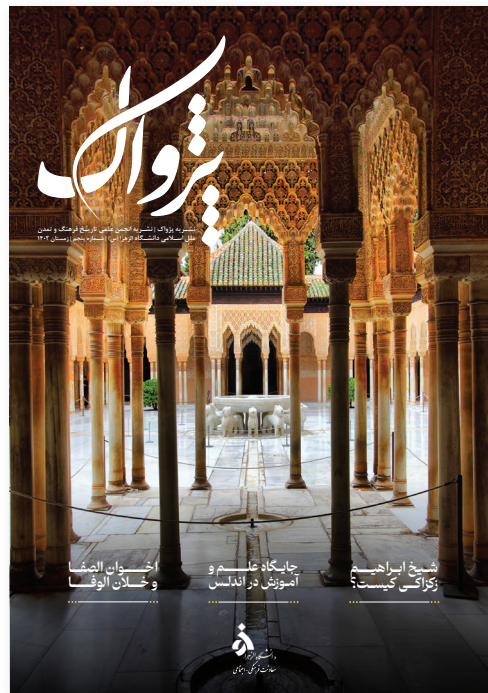
اخوان الصفا
و خلان الوفا

جایگاه علم و
آموزش در اندلس

شیخ ابراهیم
زکزاکی کیست؟

دانشگاه الزهراء
معاونت فرهنگی-اجتماعی

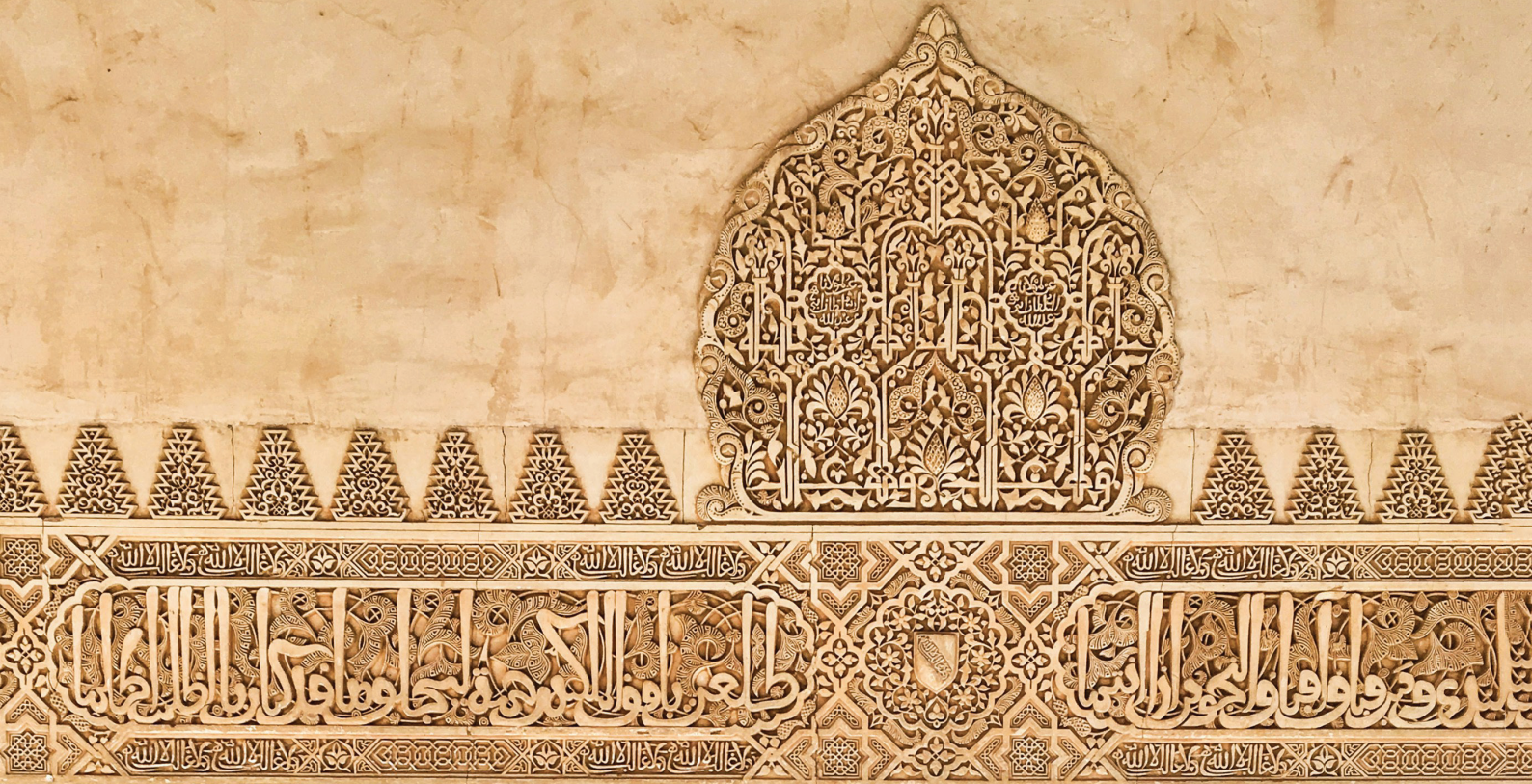
اطلاعات نشریه:

نشریه پژواک | نشریه انجمن علمی تاریخ فرهنگ و تمدن ملل اسلامی دانشگاه الزهراء (س) زمستان ۱۴۰۲
صاحب امتیاز: انجمن علمی دانشجویی تاریخ فرهنگ و تمدن ملل اسلامی
مدیر مسئول: فائزه عبدالعلی | سردبیر: مبینا کاوه
هیئت تحریریه: ریحانه پرویزی، معصومه عباس قربانی، فائزه عبدالعلی
استاد مشاور: دکتر زینب فضل
صفحه آرا: مرضیه انبری |
شماره تماس مدیر مسئول: ۰۹۱۲۰۵۴۱۸۷۷
شماره تماس سردبیر: ۰۹۲۲۶۶۷۸۶۸۵

@anjoman_tarikh_tamadon

فهرست:

- ۱/ سخن سردبیر
- ۲/ اخوان الصفا و خلدان الوفا
- ۴/ شیخ ابراهیم زکزاکی
- ۷/ جایگاه علم و آموزش در اندلس

سخن سردبیر:

به نام ایزد منان

سخن سردبیر

درج مطالب متنوع در زمینه های تاریخ علم، تاریخ هنر و معماری، تاریخ آموزش و پرورش و همچنین تاریخ سیاسی در اسلام از جمله مواردی بوده که در طول انتشار نشریه پژوهاک همواره مورد توجه قرار گرفته است. از این رو پژوهاک تلاش می کند تاریخ را در حوزه های گسترده فرهنگی و تمدنی به خط تحریر درآورده و براساس نیازهای اجتماعی جامعه و آگاهی مندی مسلمانان که یک ضرورت در اوضاع کنونی جامعه است، پیش ببرد.

برای پایبند بودن به این سیر و شیوه، در این شماره به موضوعاتی چون؛ گروه اسماعیلی اخوان الصفا، شناخت سید ابراهیم زکزاکی رهبر شیعیان نیجریه و همچنین جایگاه علم و علم آموزی در آندلس پرداخته شده است. امیدواریم مطالب آن مورد استفاده دانشجویان رشته تاریخ و تمدن ملل اسلامی واقع شود.

مبینا کاوه

مدیر مسئول نشریه پژوهاک

اخوان الصفا و ختلان الوفا

گردآورنده: فائزه عبدالعلی

دانشجوی کارشناسی ارشد رشته تاریخ فرهنگ و تمدن ملل اسلامی

■ هدف اخوان الصفا چه بود؟

هدف اصلی این گروه، سیاسی و دینی بود. گروهی از دشمنان آنها، مرتباً آنان را به کفر متهم می کردند. برای مثال ابن تیمیه معتقد بود که اخوان اعتقادی به هیچ یک از پیامبران و کتب آسمانی ندارند و گفته هایشان مبتنی بر فلسفه طبیعی- نه الهی- است. گروهی دیگر بیان می کنند که اخوان الصفا اصولاً یک جمعیت سیاسی بودند و تشیع پرده ای بوده که برظاهر آراء و اهداف حقیقی خود کشیده بودند. روش تقیه و پنهانکاری آنها، روش اسماعیلیه و دیگر فرقه های شیعی را به یاد می آورد. اخوان الصفا قصد داشتند ضربه سیاسی خود را به دولت بنی عباس وارد کنند و به جای آنها دولت ایده آل شان را مستقر کنند.^۱

۱. آیتی عبدالمحمد، «اخوان الصفا»، ص ۱۸۵.

■ تشکیلات اخوان الصفا

این گروه تشکیلاتی خاص داشتند و در گزینش اعضای خود وسواس خاصی داشتند. اعضای این جمعیت دارای ۴ درجه بودند:

۱. مبتدیان و کسانی که سن شان بین ۱۵ تا ۳۰ سال بود. این گروه باید تیزهوش بودند، صفای ذات داشتند و سرعت انتقال آنها بالا می بود. این عده افراد را «اخوان الابرار الرحماء» می نامیدند.

اخوان الصفا به طور عام شیعیان باطنی و به طورخاص از اسماعیلیان بودند، اما می کوشیدند حقیقت امر و نام خود را از دیگران مخفی کنند. به همین دلیل در اینکه که بودند و مذهب آنها چه بوده محل اختلاف است.

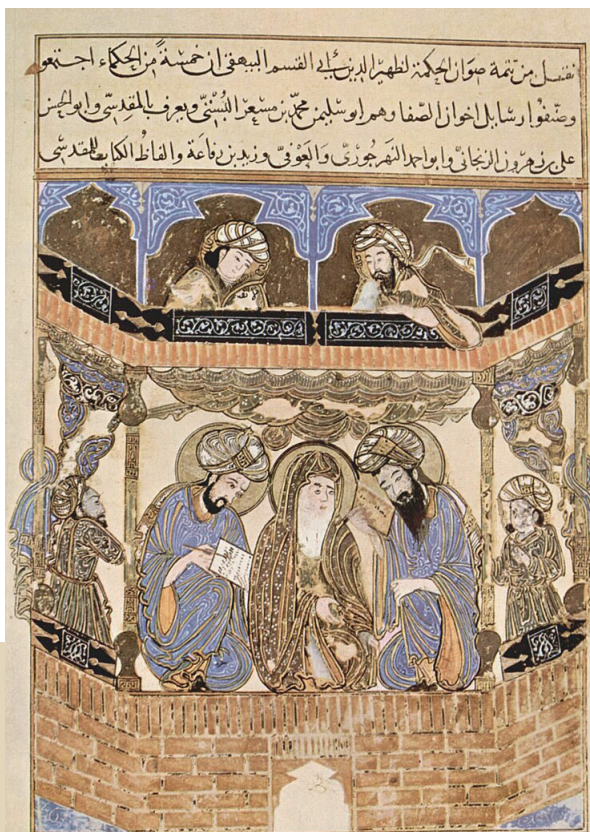
تا سال ۳۳۴ هـ که سلاطین شیعی مذهب آل بویه بر بغداد تسلط یافتند، خبری از این گروه نبود.^۱

برگزیدن عنوان «اخوان الصفا و ختلان الوفا» در نزد متفکران اسلامی بیگانه نبود و ابن مقفع در ترجمه کتاب کليلة و دمنه در باب «الحمامه المطوقه» این عنوان را چند بار تکرار کرده است. اخوان الصفا به این کتاب اهمیت زیادی می دادند و به دلیل محتوای آن (وجود داستان های حکمت آمیز و شرح معانی صداقت و صفا و اسلوب رمزی که در این کتاب وجود داشت) و سازگاری محتوای کتاب با اهداف اخوان الصفا، کتاب کليلة و دمنه برایشان جایگاه داشت.^۲ مرکز فعالیت آنها بصره بود و از آنجا پیروان خود را رهبری می کردند. پیشوایان معروف آنها، زید بن رفاعه/ ابوسلیمان محمد بن نصر بستی معروف به مقدسی/ ابوالحسن علی بن هارون زنجانی/ ابواحمد نهرجوری یا مهرجانی/ ابوالحسن عوفی هستند.^۳

۱. آیتی عبدالمحمد، «اخوان الصفا»، ص ۱۸۵.

۲. همو، «اخوان الصفا»، ص ۱۸۵.

۳. قفطی، تاریخ الحکما.

۲. افرادی که بین ۳۰ تا ۴۰ ساله و روساء سیاستمد بودند باید مراعات اخوان و سخاوتمندی و فیض بخشی و شفقت و رحمت و مهرورزی بر دیگر اخوان، را دارا می بودند. این گروه «اخوان الاخیار و الفضلاء» نام داشتند.

۳. در مرتبه بعدی افراد بین ۴۰ تا ۵۰ سال-مرتبه ملوک و صاحب قدرت- قرار داشتند که خداوندان امر و نهی و پیروزی و داوری و قیام علیه دشمنان بودند و لقب «اخوان الفضلاءالکرام» داشتند.

۴. مرتبه کمال و برای افراد بالای ۵۰ سال بود. نقل است که این مرتبه، مرتبه آمادگی برای رستخیز است و قوه معراج فرود می آید و به وسیله آن صعود به ملکوت و مشاهده احوال قیامت و... میسر می شود.^۱

۱. صفا، تاریخ علوم عقلی، جلد ۱، ص ۳۰۵.

شاهدی مبنی بر شیعه بودن اخوان الصفا وجود دارد. بر این اساس، این گروه در جزء ۴ رسائل خود از فرقه های شیعه و مذهب تشیع گفته اند و معتقدند که شیعیانی هستند که کلید معرفت و دین در دست آنهاست. هم چنین امامت را امری ضروری می دانند و بیان می کنند که امت اسلامی باید امام داشته باشد تا پس از پیامبر، خلیفه او در میان امتش باشد.^۱

۱. رسائل اخوان الصفا، صص ۲۱۰ تا ۲۱۱.

■ ویژگی های دیگر

اخوان الصفا در رسائل خود نوشته اند که از حمایت بزرگان، امرا و علمای دینی و دیگر گروه های جامعه برخوردار بودند. رسم آنان در ترویج افکار خود این بوده است که نماینده ای نزد هر فرقه می فرستادند تا آنان را از در نصیحت و دلسوزی راهنمایی کند. برای تعلیم پیروان این گروه نیز در سرزمین های مختلف، مجالس مخصوصی وجود داشته که در مواقع معین گرد هم می آمدند و کسی جز آنان در این جمع حضور نداشت. اشکال عمده رسالات این گروه، پراکندگی مطالب آنهاست که جمع آوری عقاید آنها و ترتیب خلاصه آن ها مشکل می نماید.^۱

۱. صفا، تاریخ علوم عقلی، جلد ۱، صص ۳۰۵ تا ۳۲۰.

■ منابع و مأخذ

بینش، تقی؛ خراسانی، شرف الدین؛ «اخوان الصفا»، دایره المعارف بزرگ اسلامی.

اکرمیه، معصومه؛ «اخوان الصفا»؛ رشد و آموزش زبان فارسی، زمستان ۱۳۸۷، شماره ۸۸، صفحه ۳۸ تا ۴۱.

آیتی، عبدالمحمد؛ «اخوان الصفا»؛ آموزش و پرورش (تعلیم و تربیت)، آذر ۱۳۵۰، شماره ۱۲۶، از صفحه ۱۸۵ تا ۱۹۲.

■ آثار اخوان الصفا

اخوان الصفا در رسائل خویش علوم را به چند دسته تقسیم می کنند:

- علوم ریاضیه یا علوم اولیه. در ۱۴ رساله برای جستجوی معاش و سروسامان دادن به اوضاع زندگی وضع شده و شامل کیمیا، سحرو فال گیری، شعرو عروض، علم الحیل یا مکانیک و تجارت و کشاورزی است.
- علوم شرعی؛ که شامل ۱۷ رساله در حوزه های علم نزول وحی، تاویل و تفسیر، روایات و اخبار، فقه و تاویل خواب و زهد و تصوف نگاشته شده است.
- علوم فلسفی حقیقی شامل ریاضیات، منطقیات و طبیعیات است.
- علوم الهی شامل ۱۱ رساله درباره ذات باری تعالی، علوم روحانی، علم سیاست و علم نفسیات است.^۱

۱. صفا، تاریخ علوم عقلی، جلد اول، صص ۲۹۹ تا ۳۰۲.

شیخ ابراهیم زکزاکی

گردآورنده: معصومه عباس قربانی
دانشجوی کارشناسی ارشد رشته تاریخ فرهنگ و تمدن ملل اسلامی

ابراهیم زکزاکی در (پانزده شعبان ۱۳۷۲) در شهر زاریا در یک خانواده مذهبی در نیجریه به دنیا آمد و اهل سنت مالکی بود. جد شیخ ابراهیم از فقهای زمانه خود و از مبارزان استعمار در آفریقا بود. او تحصیلات ابتدایی خودش رو در مدارس سنتی قرآنی و اسلامی از کودکی آغاز کرد. از سال ۱۹۷۱ تا ۱۹۷۵ در مدرسه معروف مطالعات عربی کانو که مادر دانشگاه بایرو بود و تمام قضات بزرگ شمال نیجریه فارغ التحصیل این مدرسه هستند، مشغول به تحصیل شد. وی در دانشگاه احمدبلو موفق به کسب کارشناسی ارشد اقتصاد شد و بعد ها با فعالیت در امور جامعه دانشجویان مسلمانان به عنوان مغز متفکر در پشت تظاهرات گسترده مردمی در حمایت از گنجاندن شریعت در قانون اساسی نیجریه شناخته شد. حدود ۴۰ سال قبل در نخستین سالگرد پیروزی انقلاب اسلامی به ایران سفر کرد و طی دیداری با امام خمینی (ره) شیعه شد و امام خمینی (ره) به او قرآنی هدیه داد و به وی گفت بروید با این قرآن مردم نیجریه را به اسلام دعوت کنید.

■ انجمن پزشکان:

نیجریه با مشکلات فراوانی در حوزه بهداشت و درمان رو به رو است، با عضویت متخصصین رشته های مختلف پزشکی به جنبش اسلامی انجمن پزشکان در سال ۱۹۹۶ میلادی تاسیس شد و با ارائه خدمات رایگان و با کیفیت به عموم مردم تبلیغ متفاوتی برای جنبش اسلامی انجام میدهند.

■ مجمع خواهران:

شیخ زکزاکی یکی از نشانه های جهل را حبس کردن زن در منزل و وادار ساختن او به انجام کار های خانه می داند، به طوری که از انجام فعالیت های اجتماعی محروم شوند. فعالیت مجمع خواهران در زمینه های: آموزش - سازماندهی سخنرانی ها - کمک به ازدواج جوانان - ملاقات بیماران در بیمارستان می باشد.

■ مجمع دانش پژوهان:

این مجمع گروهی از دانشجویان هستند که با برگزاری همایش ها و دوره های آموزشی برای دانشجویان و انتشار مقالات علمی خواهان گسترش تفکرات اسلامی در محیط دانشگاهی هستند.

■ واحد رسانه و تولید فیلم:

شیخ زکزاکی که در ابتدای کار خود برای رساندن پیامش به جامعه و مردم نیجریه از نوار کاست استفاده می کرد با پیشرفت ابزارهای ارتباطی، فعالیت های رسانه ای خودش را گسترش داد و واحد تولید فیلم در سال ۲۰۰۲ م تاسیس شد تا به ترویج عقاید و ارزش اسلامی در سراسر جهان بپردازد. بخش دیگری فعالیت رسانه ای جنبش، انتشار روزنامه ها و کتاب های تبلیغی است.

■ ساختار و تشکیلات جنبش اسلامی

دوره ی گسترش فعالیت جنبش اسلامی از اواسط دوره ی ۱۹۹۰ میلادی بوده است زیرا تا قبل از این تاریخ فعالیت های این جنبش ساختار معینی نداشت. شیخ زکزاکی و همراهانش از طریق تبلیغ در مساجد و برگزاری کنفرانس ها در مجامع علمی و تولید و تکثیر نوار کاست سخنرانی های مذهبی، کوشیدند تا افراد را جذب گروه تازه تاسیس خودشان کنند. آنها به منظور کارکرد بهتر تشکیلات و نهاد های مختلفی را تاسیس کردند.

■ بنیاد شهید:

با افزایش حملات نیرو های امنیتی و کشته شدن تعداد زیادی از اعضا جنبش اسلامی، تصمیم گرفتند بنیادی را برای رسیدگی به خانواده شهدا ایجاد کنند. منابع مالی این بنیاد عمدتاً از طریق کمک های ماهیانه اعضای جنبش فراهم می شود.

■ مدارس اسلامی:

جنبش اسلامی نیجریه جهت گسترش فرهنگ تشیع به ایجاد مدارس اسلامی پرداخته است. این مدارس شامل مقاطع کودکستان- دبستان- راهنمایی و دبیرستان است. در برنامه های دینی این مدارس دروس مربوط به سیره، فقه، حدیث، حفظ قرآن و تهذیب گنجانده شده است. مدارک ارائه شده در این مدارس در نظام آموزشی نیجریه معتبر شناخته می شود و شهریه پایین این مدارس سبب شده تا پیروان مذاهب دیگر هم فرزندان خود را به این مدارس بفرستند و نکته مهم این است که تمام زمین های مربوط به مدارس فودیه از طریق کمک های مالی اعضای جنبش اسلامی تهیه شده اند.

■ انجمن شاغلان:

از ۵۰ ترکش در بدنش به جا ماند و به همان حالت راهی زندان شدند در سال ۱۳۹۷ باز هم دولت به بهانه ها واهی شیعیان رو کشت.^۲

■ مجروحیت و اسارت:

پس از آن ماجرای سهمگین کشتار مظلومانه شیعیان در شهر زاریا او و همسرش را در حصر خانگی و سپس به زندان بردند و به رغم جراحت شدیدی که شیخ و همسرش داشتند، دولت نیجریه فقط اجازه معاینات پزشکان محلی را داده اند در زندان عمومی فعلی یک اتاق بسیار کوچک به شیخ و همسرش داده اند که حتی جای کافی برای خوابیدن دو نفر هم نیست و اتاق پنجره ندارد و لامپی هم برای روشنایی در اختیار آنها قرار نمی دهند و به آنها اجازه استفاده از داروی شخصی و تخصصی نمی دهند و فقط مصرف دارو های عمومی ای که از طرف زندان می دهند مجاز است. در واقع دولت نیجریه به این شیوه می خواهد شیخ زکزاکی را حذف کند.

۱- احمدی عرب ، امیر بهرام، «آسیب شناسی فرآیند تشییع و نهضت حرکت اسلامی در نیجریه»، نشریه شیعه شناسی، تابستان ۱۳۹۹، شماره ۷۰.

۲- زمانی محبوب و دیگران، «بررسی ساختار و تشکیلات جنبش اسلامی نیجریه و تاثیر آن بر گسترش تشیع در نیجریه»، نشریه علوم سیاسی، دانشگاه باقر العلوم ، زمستان ۱۳۹۸، شماره ۸۸.

۳- شجاعی فرد ،محمد حسن ، «نگاهی به زندگی شیخ ابراهیم زکزاکی»، نشریه پاسدار اسلام ، دی و بهمن

شیعیان نیجریه به اتهام تضاد با حکومت از بسیاری از حقوق شهروندی خود محروم اند. و از نظر اقتصادی در شرایط به مراتب بدتری نسبت به سایر شهروندان نیجریه ای قرار دارند. لذا انجمنی متشکل از طبقه افراد صاحب پیشه برای بهبود وضعیت اقتصادی جنبش و شیعیان ایجاد شد.

■ کشتار شیعیان به دست دولت نیجریه:

رشد سریع نهضت جنبش اسلامی و اقدامات روشن گرایانه شیخ زکزاکی به تدریج موجب افزایش سطح آگاهی مسلمانان نیجریه نسبت به حقوق و تکالیف و تغییر دیدگاه آنها در مورد صاحبان قدرت و مشروعیت آن شد که تا پیش از آن توسط سازمان های سنی و وهابی پوششی مذهبی یافته بود.^۱ در روز قدس سال ۱۳۹۳ شمسی سه پسر ابراهیم زکزاکی به همراه ۳۳ تن از شیعیان، در جریان حمله نیرو های نظامی نیجریه به راهپیمایان روز قدس کشته شدند. متأسفانه هیچ کسی به جز ایران به این حمله ناجوانمردانه اعتراضی نکرد. در دی ماه سال ۱۳۹۴ ده روز بعد از برگزاری راه پیمایی باشکوه اربعین و خشمناک شدن وهابیت و اسرائیل و آل سعود، در جریان برگزاری مراسم روز اول ربیع الاول از سوی جنبش اسلامی در حسینه بقیه الله در شهر زاریا، به بهانه بسته شدن راه بر فرمانده ارتش، نیروی ارتش به مراسم شیعیان حمله کردند و موجب کشته شدن ۱۰۰۰ نفر و زخمی شدن ۷۰۰ نفر شدند، سپس به خانه شیخ حمله کرده و سه فرزند دیگر شیخ را به شهادت رساندند و خواهر شیخ زنده زنده در اتاق در بسته سوخت. در این جریان حمله شیخ و همسرش تا مرز شهادت زخمی شدند و شیخ یک چشم اش را از دست داد و بیش

گردآورنده: ریحانه پرویزی

دانشجوی کارشناسی ارشد رشته تاریخ فرهنگ و تمدن ملل اسلامی

جایگاه علم و آموزش در اندلس

پیشینه

بخش اعظم اسپانیا (اندلس) حدود هشتصد سال جزو دارالاسلام بود، و رونق و شکوفایی فرهنگ و تمدن اسلامی در این سرزمین، آن را به یکی از درخشان‌ترین مراکز و کانون‌های علمی جهان بدل کرده بود که از آن طرف بر اروپا نیز تاثیر گذاشته بود. اندلس برخلاف برخی دیگر از مناطق اسلامی همچون مغرب اقصی، گرایش به انزوا گزیدن از سرزمین‌های مرکزی جهان اسلام نداشت؛ حاکمان پس از استحکام کار خود، در جهت پیوند با سنت‌های علمی، شرقی، اسلامی اهتمام ورزیدند که حاصل آن، رونق بازار علم و دانش به ویژه از سده چهارم هجری به بعد بود. حساب ریاضیات و نجوم، طب، علم آبیاری و کشاورزی، ادبیات اندلسی، هنر، تفسیر قرآن، فقه، فلسفه و کلام و تاریخ و جغرافیا، از جمله علمی بودند که در اندلس جریان داشتند و در هریک دانشمندان و علمای بزرگ و به نامی سربر آوردند. ابوالقاسم احمد مجریطی، ابن جلجل، ابوالقاسم زهراوی، عبدالملک بن زهر، ابن عبدربه، ابن زیدون، ابن حزم، احمد بن محمد رازی نیز تعدادی از علمای اندلس هستند که هرکدام نیز شاگردان زیادی داشته‌اند.

■ مراکز آموزشی

دانشگاه‌ها و مدارس عمومی:

در بین مسجدهای بزرگ اسلامی، تعدادی از آن‌ها به سبب ویژگی‌ها و فعالیتهای چشمگیری که در زمینه آموزش دانشگاهی در اسلام داشته، از اهمیت و شهرت بیشتری برخوردار است. در اندلس امکان بهره‌گیری از تعلیم در مدرسه، مدت زمانی دیرتر فراهم و مدارس شد

جامع اعظم قرطبه:

عصر امویان اندلس، از درخشان‌ترین ایام این دانشگاه عمومی بوده است. در این مرکز و زیر نظر خلفا و امرای اموی، مطالعات و تحقیقات علمی رونق گرفت. این فعالیت‌های علمی تا آنجا پیشرفت کرد که جامع اعظم قرطبه، از بزرگ‌ترین پایگاه‌های فکری اسلام در اندلس و به منزله یکی از مراکز علمی در سرتاسر دنیای آن روزگار درآمد.

مدارس اندلس:

نخستین مدرسه در اندلس در سال ۷۵۰ ه.ق و به تقلید از مدارس مغرب در غرناطه تاسیس شد. البته تعلیم دانش در طول حیات اسلامی اندلس بیشتر جنبه مسجدی داشت. در مواردی هم برخی از دانشمندان به تدریس و مطالعه کتاب‌ها در منازل شخصی می‌پرداختند.

■ علم و تمدن در دوره امویان

از جمله ویژگی‌های تمدن اندلسی، ویژگی انقطاع آن از گذشته اندلس است. رشد علوم و معارف در اندلس

به حدی بود که قاضی طلیطله، صاعد اندلسی کتابی با عنوان «طبقات الامم» بر اساس میزان پیشرفت امم در تولید و پیشرفت علم نوشته و جایگاه اندلس را بیان نمود. قاضی صاعد اندلسی در کتاب خود، از رشد فزاینده علوم و دستاوردهای جدید علمی مسلمانان در اندلس یاد کرده است. تمدن اسلامی در دوره اموی در اندلس، چهره درخشان و ماندگاری در تاریخ علم جهانی از خود به جا گذاشت و شخصیت‌هایی پدید آمدند که جنبه جهانی پیدا کردند؛ از جمله زهراوی طبیب و جراح، و عباس بن فرناس دانشمند که هر دو در قرطبه به جایگاه علمی رسیدند. موفقیت در زمینه شهرسازی را از دیگر ویژگی‌های علمی تمدنی دوره امویان اندلس می‌توان به شمار آورد.

استمرار علوم و معارف اسلامی در دوره ملوک الطوائف فروپاشی دولت اموی و تشکیل دولت ملوک الطوائف، مانع از استمرار و رشد علوم و معارف در عهد این دولت‌ها نشد؛ بسیاری از صاحبان علم و دانش به ویژه در زمینه ادبیات، در نقاط مختلف اندلس پراکنده شدند و خصوصاً در عرصه ادبیات پیشرفت‌های چشمگیری حاصل شد؛ چرا که ملوک الطوائف خود را حامی علم و علما می‌دانستند. پایتخت دولت بنی‌عباد، اشبیلیه، از جمله نقاطی بود که شعرا و ادبای بزرگی ظهور کردند. در سرقسطه، طلیطله و دانیه، کارهای فلسفی و نجومی دنبال شد. علمای این زمان در فلسفه و ریاضی، اندیشه سیاسی و فرهنگ جغرافیایی جهان اسلام ورود داشته و همگی از ارکان نهضت دینی و علمی عصر ملوک الطوائف بودند.

■ علوم، فرهنگ و تمدن اسلامی در دوره مرابطين و موحدین

دولت مرابطين، دولتی دینی بود که با داعیه اصلاح دینی قدرت را به دست گرفت؛ عصر مرابطين را می توان عصر حاکمیت مطلق «فقهای مالکی» در همه عرصه های نظری و عملی دانست. در عصر موحدین نیز فقه مالک و اندیشه دینی او، هم چنان محور تصمیم گیری قرار داشت و انبوهی از علمای دینی که در عصر مرابطين م یزیستند، در عصر بعد بر دامنه تحقیقات خود افزودند. علوم دین اعم از «تفسیر»، «حدیث»، «فقه» و «کلام» در دوره مرابطين و موحدین از رواج فوق العاده ای برخوردار شد و جمع انبوهی از علمای اندلس در پایتخت آن ها به تحقیق و تدریس علوم دینی اشتغال داشتند. در حوزه ادبیات عرب آثاری پدید آمد که تاکنون مورد توجه است. در فلسفه و کلام علی رغم مخالفت با فلاسفه؛ چهره جهانی ابن رشد پدید آمد که حلقه واسطه بین فلسفه یونان و فلسفه شرق و غرب اسلامی و غرب مسیحی شد. ابن بجه، ابن رشد و ابن طفیل مرحله ای از توسعه «طب اسلامی» را رقم زدند.

■ فرهنگ و تمدن اسلامی در دوره بنی احمر

غرناطه در دوران بنی احمر، مرکز فرهنگ و تمدن اسلامی در مغرب و اندلس که جویندگان علم به آن جا رهسپار می شدند. در دوره بنی احمر فقها از اهمیت خاصی برخوردار شدند و مقامی والا یافتند. پیشگامی در تاسیس «مدارس شرقی» در اندلس را به دولت غرناطه نسبت داده اند؛ «بنی احمر» مدارس متعددی را تاسیس کردند، معروف ترین آن ها «مدرسه ناصریه» بود که که توسط حاجب رضوان تاسیس شد. فن «مقامه پردازی» از جمله فنون ادبی بود که در دوره بنی احمر رایج شد. بزرگ ترین آثار «نحو» در تمدن اسلامی در این دوره به نگارش درآمد و حیات تاریخ نگاری اندلسی، اساسی ترین منابع تاریخی قرن هشتم هجری را پدید آورد. در «طب» نیز شیوه های جدید در درمان و تهیه دارو در این عصر در غرناطه به کار گرفته شد. در عرصه «علوم مکانیک»، «ریاضی»، «هندسه» و «حساب»، علمای غرناطه گام های بلندی را برداشتند.

حواشی که منجر به ضعف بنیه علمی و عقب نشینی مسلمانان از صحنه فعالیت های علمی شد چه بود؟

- جمود اندیشه فقهی و کلامی و استبداد فقهای مالکی
- محدود شدن فعالیت های فلسفی به اقلیتی نادر از علمای مسلمان و سرکوب علمایی که اندیشه آنان رنگ فلسفی داشت.
- آواره شدن دانشمندان اسلامی اندلس بین شهرهای اسلامی و مهاجرت انبوهی از علمای اندلس به نقاط مختلف.
- فروپاشی نظام آموزش اسلامی و از دست رفتن بالندگی و پویایی آن.
- رقابت امرا بر سر علما که در پی آن بسیاری از علمای اندلس جان خود را از دست دادند یا آواره شدند.
- نزاع دائم بربر-اندلسی که تعصب علمای بربر نسبت به علمای اندلس را به همراه داشت.

منابع و مأخذ:

۱. همتی گلیان، عبدالله، «نگرشی به میراث علمی مسلمانان در اسپانیا»، فصلنامه تاریخ اسلام، سال هشتم، تابستان ۱۳۸۶، شماره مسلل ۳۰، ص ۹۱-۱۰۵.
۲. «اروپا مسلمانان و سرزمین های اسلامی: اندلس مهد متفکران نامدار»، فلسفه و کلام :: نشریه درس هایی از مکتب اسلام :: اردیبهشت ۱۳۸۸ - شماره ۵۷۶_ صفحات از ۲۴ تا ۲۸.
۳. زواره، غلامرضا گلی، «اروپا مسلمانان و سرزمین های اسلامی: کوشش برای رویش (دوره ای طلایی در شکوفایی علمی در اندلس)»، فلسفه و کلام :: نشریه درس هایی از مکتب اسلام :: خرداد ۱۳۸۸ □ شماره ۵۷۷_ صفحات از ۳۸ تا ۴۵.
۴. زواره، غلامرضا گلی، «اروپا مسلمانان و سرزمین های اسلامی: اندلس سرزمین دانشمندان نامدار»، فلسفه و کلام :: نشریه درس هایی از مکتب اسلام :: مرداد ۱۳۸۸ - شماره ۵۷۹_ صفحات از ۴۴ تا ۴۹.
۵. زواره، غلامرضا گلی، «اروپا، مسلمانان و سرزمین های اسلامی: تجلیل غربی ها از تمدن سازی اسلام در اندلس»، فلسفه و کلام :: نشریه درس هایی از مکتب اسلام :: سال چهل و نهم، آبان ۱۳۸۸ □ شماره ۸_ صفحات : از ۲۷ تا ۳۱
۶. ثقفی، سیدمحمد، «جلوه هایی از تمدن اسلامی اندلس»، علوم قرآن و حدیث :: نشریه مشکوة :: پاییز ۱۳۷۴ - شماره ۴۸ (ISC)_ صفحات از ۷۱ تا ۹۴.
۷. جمشیدنژاد اول، لامرزا، «سیر فرهنگ و تمدن اندلس با توجه به گزارش قاضی صاعد»، علوم اجتماعی :: نشریه مطالعات فرهنگ - ارتباطات :: بهار ۱۳۷۶ - شماره ۴ (ISC)_ صفحات از ۱۶۵ تا ۲۱۰
۸. شهیدی پاک، محمدرضا، «نقش شهر طلیطله در انتقال علوم و معارف اسلامی به اروپا در قرون وسطی»، میان رشته ای :: نشریه دستاوردهای نوین در مطالعات علوم انسانی :: شهریور ۱۳۹۷، سال اول - شماره ۴ صفحات : از ۱۰ تا ۲۰.
۹. حسین زاده شانه چی، غلامرضا، «نقش مهاجرت و رحله های علمی در توسعه علوم در اندلس تا پایان قرن پنجم هجری»، تاریخ :: نشریه پژوهش های تاریخی :: بهار ۱۳۹۰ - شماره ۹، صفحات : از ۳۵ تا ۴۸.

دانشگاه الزهراء
معاونت فرهنگی - اجتماعی